శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౫	వ్యయ చైత్ర-భాద్రపదములు	సంచిక ౧-౩

కాకినాడ:

పరిషత్కార్యాలయమునఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోస్టువ్యయముతో సంవత్సరమునకు రు 3-0-0.

1946—47.

విషయసూచిక.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౩౫ { వ్యయ త్రి-భాద్రపదములు { సంచిక ౧-౩

పార్థివ సంవత్సర వార్షికసభ.

శ్రీ జయపురాధీశ్వరుల అధ్యక్షభాషణము.

మహాశయులారా,

పండితమండితంబైన పీఠంబును నాకొసంగి నన్ను గౌరవించినందులకై తమకు వందనంబు లర్పించువాఁడను.

సభాధ్యక్షుఁడు మొదటఁ బలుకు నేమమును పాటింప నిక్కడ నిలిచితిని. అంతేకాని, నూతన విషయముల నుడివి మిమ్ముల సంతసింపఁ జేయుటకుఁ గాదు. తా మెఱుంగని విషయములు లేవు. శ్రుతి, స్మృతి, పురాణేతిహాసాది సహితమని సాహిత్య శబ్దమునకు నిర్వచనము. ఆది పదమువలన శాస్త్రములును గ్రాహ్యములు. కనుక నిప్పటి తెనుఁగు బాస సమగ్రసాహిత్యసమన్విత మనలేము గదా!

“ఒకతె” “ఒకఁడు” “ఒకరితె” మొదలగు పదములకును, సర్వత్ర మహాకవులు వాడు క్రియాదులకును బెక్కురూపములు పరిదృశ్యములు.

ఒక శబ్ద మనేకరూపములను దాల్చుటకుఁ గారణము తత్ప్రయోక్తలు నియమరహితులగుటయె. పూర్వకవులలోఁ గూడఁ గొందఱు నియమరహితప్రయోగములను జేసినవారు గలరు. నియమరహితప్రయోగములు గ్రాహ్యములు గానేరవు. తప్పు తప్పే; అది యొప్పు గాఁజాలదు. నియమరహితరూపములు పెఱుఁగుటవలన భాష వెంటకుప్పగా మాత్రమె యేర్పడును.

ఇప్పుడు నత్పునిచయము ప్రియముగా నున్నను, కవిగణము చౌకగా నున్నది. లోహఖనినుండి చాయలుగల లోహము నేఱునట్లు, వర్తమాన కవిగణమునుండి నిక్కమగు కవి నేఱవలసియుండును.

మాటలాడుభాష నియమరహితమైనను హాని కలుగదు. గ్రంథస్థభాష చిరస్థాయి యగుచు వివిధదేశజుల పాఠ్యమగుటవలన నది నియమసహితముగనె యుండవలెను.

అనువాదిత నవలా నాటకాదులందుఁ డప్ప రచిత నవలానాటకాదులందు సందర్భశుద్ధి సహితము మృగ్యమగుట శోచనీయము.

పుస్తకము పండితసమాలోచితమగుట శ్రేయస్కరము. సమాలోచకుఁడు పండితుఁడుగాను, పక్షపాతరహితుఁడుగా నుండవలెను. కాని, నేఁటి సమాలోచకులలోఁ గొందఱను జ్ఞానహీనులనియో, యసూయాగ్రస్తులనియో యనక తప్పదు.

నా పెక్కుమాటలతోఁ గాలహరణము సేయను. నాయప్రియ సత్యవాక్యములు మన్నింపఁబడునుగాక !

౧౦-౬-౪౬. } ఇట్లు,
శ్రీవిక్రమదేవవర్మ.

ధారుణి.

ఈనెల తే ౧౦ ది సభయందు శ్రీ పిసుపాటి విశ్వేశ్వర శాస్త్రిగారు "ధరుణీ" యన జలమనియు, దానినుండి పుట్టిన దగుటవలన భూమికి ధారుణీనామము వర్తించుననియు నుడివిరిగదా !

"ధరుణ' అను పుల్లింగరూపమునమాత్రము జలార్థము గలిగి యున్నట్లు ఆప్టె నిఘంటువునందుఁ గలదు. 'ధరుణ యందు పుట్టినది ధారుణయగును. కాని ధారుణి గానేరదు. బ్రౌన్ నిఘంటువునందు 'ధారుణి' తద్భవరూపమైనట్లు గలదు. మఱి యే నిఘంటువునందును ధారుణీరూపముగాని ధరుణీరూపముగాని కానరాదు. అథర్వవేదమునం దొకచోటమాత్రమే ధరుణీశబ్దప్రయోగము గలదు. అది యే యర్థమున వాడఁబడియున్నను లోకవ్యవహారానర్హము.

కృపీటయోనియను పర్యాయపదము వహ్నికుండుటవలన జలమునందుఁబుట్టినది వహ్నియనియే లోకవ్యవహారము. కాని భూమియను వ్యవహారము ప్రతీతియందే కలదా.

ఇట్లు

శ్రీ విక్రమదేవశర్మ.

ANDHRA UNIVERSITY

NINETEENTH CONVOCATION

6TH DECEMBER, 1945

ADERESS BY THE PRO-CHANCELLOR

[Sree Sree Sree Maharajah Dr. Vikrama Deo Varma Garu, Hon. D. Litt. (Andhra), Kala Pr apurna]

శ్రీః

హరిః ఓమ్.

ప్రపంచమునందలి ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వముల నంతరింపఁజేసి వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమునకు స్వస్తిఁజెప్పి, కుల జాతి వర్ణ వైషమ్యములను స్థిరపఱచి, ప్రపంచమున నియంతృత్వమను పేర నిరంకుశపాలనమును బాదుకొల్పుటకు బద్ధకంకణమయిన నాజీప్రభుత్వ మడుగంటినది. సకలజాతుల స్వేచ్ఛకును, ఎల్లవ్యక్తుల స్వాతంత్ర్యమునకును, నిబద్ధబుద్ధియయిన మిత్రమండలియొక్క విజయపతాకలు లోకమునందంతట నెగురుచున్నవి. ఆ విజయపతాకల సాంద్రచ్ఛాయలలో గుంటూరు పురమున నేఁడు మనమందఱమును సమావేశమయియున్నాము. పెనుగాలి వీచి ప్రపంచమునఁ గల్లోలమును గల్పించిన ప్రచండమయిన తుపానువంటి యీ యుద్ధము శాంతించినతరువాత, నెవ్వరియాస్తులను వారు వెదకుకొని, కుదుటఁబడుటకుఁ బ్రయత్నించునట్లు, సకలజాతులును దమ తమ యుద్ధానంతర పునర్నిర్మాణకార్యక్రమమునకుఁ గడంగుచున్నారు. ఇట్టి యవస్థలో మన భారతజాతియును దన భావిభాగ్యోన్నతికయి యాశాపూరితస్వాంతముతోఁ బాశ్చాత్యదిగంతమునకుఁ జూపులు నిగిడించుచున్నది. స్వాతంత్ర్యభానుని యుదయకాంతులు భారతీయ హృదయాంతరాళములను వెలుఁగొందఁజేయుచున్న నేఁడు, భావిశుభోత్కర్షతో మనవారల యుల్లములు పల్లవించుచున్న యీనాఁడు, యువకులు, ఆశాపూరితులు, ఉన్నతికాంక్షులు, అభివృద్ధి

కాములు, అతిశయితవిద్యావినయసంపన్నులు అయిన మీా తేజోయుక్తముఖావలోకనము పరికి సంతోషకరము కాకుండును.

వివిధ పట్టధారులయిన పట్టభద్రులారా! మీాకందఱకును మనఃపూర్వకమయిన నా యాశీర్వాదము. పురుషార్థముల నేమఱకుండ, ఆత్మగౌరవమును గాపాడుకొనుచు, ధర్మమార్గమును దప్పక, లోకక్షేమంకరమయిన నడతతో మీామీాస్థానముల నలంకరించి లోకయాత్ర నడపుఁడు. లోకమున మంచినడవడికెల్లను వరువడియైనసూత్ర మొక్కటియే గలదు: 'నీవు సుఖపడి యితరులను సుఖపెట్టుము' ఇంతకంటె నుపదేశింపవలసినది వేఱు లేదు.

ఇప్పుడు మన కందఱకును సామానాధికరణ్యమును సంపాదించు హేతువయిన యీా విశ్వకళాపరిషత్తునకుఁ దిరిగి యొకసారి యుపాధ్యక్షులుగా నెన్నుకొనఁబడిన శ్రీయుతులు కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి గారిని, పరిషత్సభ్యులను, ఈ సందర్భమున నేను మరల మరల నభినందించుచున్నాను. కష్టపుఁ దుపానులలోను, ఆందోళనవాత్యలయందును దారి తప్పనీయక, తిరుగఁబడకుండ నీపరిషన్నౌకను నడపింపఁగలిగిన సుప్రసిద్ధకర్ణధారియయిన మనరెడ్డిగారిపట్ల నాంధ్రలోకము కృతజ్ఞతను వెల్లడింపవలసి యున్నది. యుద్ధవాతావరణమున విశ్వకళాపరిషత్తునకుఁ జాల నిక్కట్లుప్పతిల్లినవి. మొదటిది స్థానభ్రంశము. రెండవది స్థలాంతరావాసము. సంకుచితప్రదేశమున అసంకుచితమయిన మేధతోఁ బరిషత్కార్యక్రమమును నడిపింపఁ గలిగిన సమర్థులు శ్రీ రెడ్డిగారు కావుననే వారు విజయులైరి. మరల నీవిశ్వకళాపరిషత్తునకు యథాపూర్వమయిన స్థితిని సంపాదించి, యితోధికమయిన వృద్ధిని, శ్రీ రెడ్డిగారు సంపాదింపఁ గలరని, నే నెఱుంగుదును. ఈవిశ్వకళాపరిషత్తునకు, ఏకోత్తరమయిన వృద్ధికలుగఁగలదని, నేను దృఢముగ నమ్ముచున్నాను. దీనికిఁ గారణముః ఉపాధ్యక్షుల యక్షయసామర్థ్యమే యనక తప్పదు.

విశ్వకళాపరిషత్తు, కార్యక్రమమును ప్రారంభించినప్పటి నుండియుఁ గాకున్నను సుమారు 14, 15 సంవత్సరములనుండి, ఆనర్సు విద్యావిధానమును, ఆచరణలోఁ బెట్టి పని సాగించుచున్నది. ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తు ఆంధ్రులకేమి చేసినదని ప్రశ్నింపవచ్చును. ఆంధ్రుల భాగ్యోదయమే దీనికర్తవ్యము. ఆంధ్రయువకులకు ఉన్నతవిద్య నిచ్చుటయే యిచ్చటి బీజమువిద్యకుఁదగిన యవకాశము, అవకాశము నకుఁ దగిన యాదాయము, ఆదాయమునకుఁ దగిన యభ్యున్నతి. ఇది యొక్క నాఁటిపని గాదు. ఈపరిషత్కేదారములలో, పండితప్రకాండులు విద్యాబీజములను విద్యార్థుల బుద్ధియందు నాఁటి, పెంపొందింపఁ జేయు చున్నారు. ఆవిత్తనములు మొలకెత్తి, సస్యములయి, ఫలించి, దేశ దేశములలో, విలువగలిగి వెలయుచున్నవి. ఎమ్. ఏ. పరీక్ష యందుఁ గృతార్థత నందుట కవకాశమును సంపాదించుకొనుటయే కృతార్థ్యావస్థ, జన్మసాఫల్యము, అనురీతిని భావించుకొనవలసిన యవస్థలో నుండిన యాంధ్రయువకులకు నేఁడు, ఎమ్.ఏ., పి హెచ్.డి., డి. యస్. సి. మొదలయిన బిరుదపట్టములు తంగేటిజుంటివలె నున్న వనుటలో వింతలేదు. దీనికి నిదానము విశ్వకళాపరిషత్తు. ఈ దివ్యవిద్యాసంపన్నులయిన యువకులు పూర్వపశ్చిమ సముద్రములకు నడుమ నాసేతుహిమాచలంబయిన భారతావనిని భిన్నభిన్న స్థల ములలో నున్నతస్థానములలో నున్నవారనుటకీ పరిషత్తే హేతువు. బొంబాయి పత్తనమునందలి వర్తకసంస్థలలోను, పూనాలోని ప్రభుత్వ యంత్రాగారములలోను, బెంగుళూరిలోని పరిశోధనాలయములయం దును, ఢిల్లీయందలి ప్రభుత్వస్థానమునను, నేఁడాంధ్రయువకుల హస్త చాలనకు, మేధావిధానమునకుఁ, గొంచెమో గొప్పయో అవకాశము కలిగియున్నది. ఇది యెంతయు ముదావహము. ఇంతియకాదు. ఇది బీజరూపమయిన విద్యావ్యాప్తిమాత్రమే.

పరిషత్కార్య స్థానమునఁ బ్రయోగశాలలలో, ఉపన్యాస వేదికలపయి, గ్రంథాలయమునందలి గదులలో జరుగు నిరంతర జ్ఞానాభివృద్ధి పరిశోధనరూపమునఁ బండితప్రకాండులవలన జరుపఁబడుచునే యున్నది. అనేక శాఖ లభివృద్ధి నందుచున్నవి. మచ్చునకు మాత్రి మొక్కదానిని బేర్కొందును. మత్పూర్వుఁడైన జయపురాధీశ్వరుని పేర శ్రీరామచంద్రదేవ నామాంకిత మయిన యాచార్యపదవిని, అది యున్న శాఖను బరిశీలింపఁ దగినది. అత్యల్పారంభమున మొదలిడిన పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రశాఖ నేఁడు విశ్వకళాపరిషత్తునకు గర్వహేతువయినది. పరిశ్రమయందును, పరిశోధనయందును, భవ్యవిజ్ఞాన బోధనయందును, నవ్య విజ్ఞాన సాధనయందును నద్వితీయమయి యున్నది. భారతదేశమునకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రిసంబంధమయిన 'నోబిలు బహుమానము' అను జాహ్నవిని దీసికొనిరాఁగలిగిన చంద్రశేఖర రామను మహాశయునిచే "గురువును మించిన శిష్యుఁడు" అని పేర్కొనఁబడిన భగవంతము పంతులుచే నిర్వహింపఁబడుచున్న దీసంస్థ. పదార్థవిజ్ఞాన శాఖ యౌన్నత్యమునకు యథార్థహేతువు రామచంద్ర దేవ నామాంకితాచార్యపదవియని యానందించు చున్నాను.

ఈ శాఖ కేమాత్రమును దగ్గిపోవని యితర శాఖలను గూడ నేను బేర్కొనఁగలను. నూతన పదార్థ విభజనము సేయుచున్న రసాయనశాస్త్రిశాఖ, భూగర్భస్వరూప విజ్ఞానమును వెలిపుచ్చుచున్న భూగర్భశాస్త్రిశాఖయుఁ జక్కని పని చేయుచునే యున్నవి. ప్రకృతి శాస్త్రిముల యందలి ప్రయోగములవంటివానిని నెఱుకపోయినను ఆలోచనాప్రయోగమాత్రిమును జేయు చున్నవి. అయినను అర్థశాస్త్రి గణితశాస్త్రి వేదాంతశాస్త్రి వాణిజ్యశాస్త్రి భాషా శాస్త్రాదిశాఖలన్నియును దత్తదధికారుల సామర్థ్యమున నియత వ్యాపారములను బ్రఖ్యాతముగ నిర్వర్తించుచునే యున్నవి. న్యాయశాస్త్రిమును బోధించు కళాశాల స్థాపింపఁ బడుటవలన నొకలోటు

దీఱినది. వ్యవసాయశాస్త్రకళాశాలాస్థాపనమువలనఁ కృషిజ్ఞానాభివృద్ధికి మార్గ మేర్పడినది. అచిరకాలములో నేర్పడనున్న ఇంజనేరింగు కళాశాలవలన కార్మికజ్ఞానాభివృద్ధియుఁ గాఁగలదు. ఇది యంతయును ఆంధ్రియువకుల యదృష్ట మనక తప్పదు.

మీ యుపాధ్యక్షులు శ్రీ రెడ్డిగారు నేఁడు ప్రతిసంవత్సరలక్షసంఖ్యాకమైనద్రవ్యమును ప్రభుత్వమునుండి యధికముగ సంపాదించుకొని వచ్చియున్నారు. దీనివలన నిందలి యాచార్యుల కెల్లరకును దుష్టియుఁ గళా పరిషత్తునకుఁ బుష్టియుఁ గలుగుఁగావుత మని యాశీర్వదించుచున్నాను. ఇంకను ద్రవ్యము గావలయును.

శ్రీ తుమ్మలపల్లి శ్రీ హరినారాయణగారు అన్నపాన వస్త్రదానములకంటె శ్రేష్ఠతరమగు విద్యాదానముకొఱకు ఒసంగిన ఏబదివేల రూప్యములను గూర్చి వారిని ప్రశంసించుచు ఆంధ్రదేశములోని ధనవంతులు వారిమార్గము ననుసరింపవలయునని కోరుచున్నాను.

మీ కెల్లరకును శుభమగుఁ గాత.

కుమారసంభవ విమర్శము.

విద్వాన్. సం. భక్తవత్సలము, బి. ఏ.

(అనువృత్తము.)

మన్మథోద్యోగము భగ్నమై యతనినే బలిగొనినది. దేవతల కురుపాయ మిట్లు విఫల మగుడు, ఈశుని యాశత వారి చిత్తమున నాటుకొనెను. వేఱుపాయముల కాయన వశుఁడు కాఁడని నిశ్చయించు కొని వారు "రాక్షసులవలననుండి మమ్ముఁగావుము, వైరిసంహారకుని చమూపతిని బ్రసాదింపుము. అందులకై పరిణయ మంగీకరింపు" మని మొఱపెట్టుకొనుచు నీశ్వరుని శరణువేడిరి. [VI—27]. ఆర్త త్రాణపరాయణుఁడును భక్తవరదుఁడు నగు పరమేశుఁడు లోకక్షేమార్థము పరిణయమున కియ్యకొనెను. పార్వతియుఁ దపముచే శివుని మెప్పించి ప్రసన్నుఁడైన యాదేవుని తన ప్రయోజనమును దేవతల ప్రయోజనము నగు పరిణయమున కియ్యకొలిపెను. పరిణయము జరిగెను. దేవతల యాప్సిత మీడేఱెను.

111

ఇచ్చట నానుషంగికముగ నొక విశేషము నరయఁదగును. క్రొత్త పోకడల యందలి యభిమానముచే నందుమెలఁగువా రటుండ, ఒకరి ననుకరించినఁ దమతక్కువఁదనము బయల్పడునేమో యను సంకోచముచేఁ గ్రొత్తపోకడలనే యభిమానించు కవులు గలరు. అనుకర్తలును పలువురు గలరుకదా! కాని యనుకరణములు అనుకార్యములకన్న నించుకైన న్యూనములుగ నుండుటయే యందఱ యనుభవము. అనుకార్యముల మించు ననుకరణము లరుదు. కాళిదాసుని యనుకరణములు మాత్ర మిట్టివేయనుట జగత్ప్రసిద్ధము. ఇతరులు చెప్పిన విషయములనే చెప్పునెడ వారి కందని సూక్ష్మవిశేషములను గొన్నిం

టిని తన వాక్యముల నతిచమత్కారముతో ధ్వనింపఁజేయుట కాళి దాసునకుఁ గర మలవడిన మార్గము. కుమారసంభవకావ్యమును దాని మూలంబులగు శివాగ్ని లింగాది పురాణములతోఁ బోల్చుచు శ్రీమదాది కళాప్రపూర్ణులు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు (కీర్తిశేషులు) ఇట్లానతిచ్చిరి :—“అడవిలోని పుప్పరసమునకును గిన్నెలోని తేనెకును, గనిలోని బంగారమునకును, బైఁడి తొడవునకును, తోఁటలోని చెఱకునకును, జేతిలోని కలకండకును ఎట్టిభేదమో అట్టి భేదమే శైవాదిపురాణములకును కుమారసంభవ ప్రబంధమునకును గలదు.” అని. అట్లే ప్రభవ పుష్య విభ వాషాఢ భారతులలో మా యన్నగారు (శ్రీ. నే. రామదాసుగారు) మేఘసందేశ కావ్యవిమర్శనమున “జలధర సమయే మానసం యాన్తి హంసాః” అను కవిసమయ నిర్వాహప్రకారములఁ జెప్పుచు ‘ఈమేఘాగమహంసాపగమ యోగ పద్యముం గూర్చిన కవనమున సులువుగాఁదోఁచు శాత్రవసమర్థకమైన కల్పనకు ఉదాహరణము లెన్నియేని యున్నను . . . . . . కాళిదాసు సర్వేతరకవివిలక్షణముగా మేఘహంసమైత్రిం గల్పించె”నని. ఇంక నట్టివిశేషములఁ గొన్నింటిని దెలిపిరి. ఈవిషయమునే యనుకరించుచు నైషధ శ్రీహర్ష శ్రీనాథులు శిబికాధరులు దమయంతిని వాసుకికడకుఁ జేర్చుటను మేఘములు హంసలనుమానససరస్సునకుఁ జేర్చుటతోఁ బోల్చిరఁట. కుమారసంభవమునను నట్టి విశేషముల రెండింటి నరయుదము:—

(i) ఇంద్రుఁడు కొండల ఱెక్కలను ద్రక్కలించుటయు మైనాకుఁడు మాత్రము సముద్రముఁ జొచ్చి తప్పించుకొనుటయు—పురాణ ప్రసిద్ధమును ఇతిహాసప్రసిద్ధమును జగత్ ప్రసిద్ధము నగు కథ. ఇందు సులువుగఁ దోఁచునది సముద్రుని యాశ్రితత్రాణతత్పరతయే. అట్లే మహాభారత ప్రణేత సముద్రుని “వజ్రపాతన సంత్రస్తమైనాక స్యాభయ

ప్రదమ్" అని పొగడినాఁడు. భర్తృహరియు మైనాకునే తెగడి నాఁడు:—

వరం ప్రాణోచ్ఛేద స్సమదమఘవన్ముక్తకులిశ
ప్రహారై రుద్గచ్ఛద్బహుళదహనోద్గారగురుభిః।
తుషారాద్రే స్సూనోరహహ పితరి క్లేశవివశే
నచాసౌ సంపాతః పయసి పయసాం పత్యురుచితః.

I iii 29.

కాని కాళిదాసుని మైనాకవర్ణనముం గనుఁడు :—

అసూత సా నాగవధూపభోగ్యం
మైనాక మంభోనిధిబద్ధసఖ్యమ్
క్రుద్ధేఽపి పక్షచ్ఛిది వృత్రశత్రా
వవేదనాజ్ఞం కులిశక్షతానామ్.   1—20.

నాగవధూపభోగ్యుఁ డనుటచే మైనాకుని సౌభాగ్యము అంభోనిధి బద్ధలఖ్యుఁడనుటచే నతని మిత్రబలసంపదయు సూచిత ములు. శరణాగమనమును మఱుగు పఱచి మిత్రబలసంపన్నతారూప మగు మైనాకోత్కర్షయే ధ్వనించునట్లు చెప్పిన నేర్పు అనన్యాదృ శము. అంతటి మిత్రబలసంపన్నుఁ డగుటచేతనే ఇంద్రునంతటివాఁడు కనలి పిడుగునే విసరినను, దానిదెబ్బ యితనిం దాఁకదు. మఱి మిత్రబ లము కలిమి ఉత్కర్షయే యయినను మిత్రునివలనఁ గదా దెబ్బ తప్పిన దనుట యుత్కర్షం దగ్గింపదాయన్న, తగ్గింపదు. రత్నమునకు విలువ కాన్తి వలననే యయినను రత్నమును వేఱుగఁ గొని విగుణ మని గర్హింతురా?

స్వయా దీప్త్యా రత్నం భవదపి మహార్ఘం న విగుణం
వకుంఠస్వాతన్త్ర్యం భవతి చ నచాన్యాహితగుణమ్.

(ii) అట్లే కామోద్యోగమునకుం గూడ కాళిదాసాది విలక్షణతం గూర్చి యతని శీలము నాదర్శముగఁ జేసెను.

కాముఁడు విష్ణుదేవుని మానసపుత్త్రుఁ డని కొన్ని పురాణములును లక్ష్మీదేవికే పుట్టిన కుమారుఁడని మఱికొన్ని పురాణములును జెప్పుచున్నవి. ఇతఁడు ప్రేమరసాధిదేవత. ఇతని ధ్వజమందలి జలచరము మీనమని కొందఱును మకరమని కొందఱును జెప్పుదురు, కావున మీనకేతనుఁ డనియు మకరధ్వజుఁ డనియుఁ గూడ నితనికిఁ బేరులయ్యెను. ఇతనికి ధనువు చెఱకుగడయని కాని పువ్వులనికాని చెప్పుట కలదు, కాన నితఁడు ఇక్షుచాపుఁ డనియుఁ బుష్పధన్వుఁడనియుఁ జేర్కొనఁబడుచున్నాఁడు. బాణములును బుష్పములే యగుటచేఁ గుసుమసాయకుఁడనియు నవియు నైదగుటచేఁ బంచబాణుఁడు విషమాస్త్రుఁడుననియు నితని కభిధానంబులు గల్గెను. ఇతని బాణము లైదింటికిని అరవిందాశోకచూతనవమల్లికా నీలోత్పలములనియు మోహనోన్మాదన సంతాపనశోషణ నిశ్చేష్టాకరణములనియుఁ బేర్లు. లోకప్రవృత్తికై ప్రాణులకు విషయవాంఛను ప్రేమను ఉత్పాదించి మిథునముల నాకర్షణము నొనగూర్చుట యితనివిధి. అట్టి యాకర్షణము లోకప్రవృత్తి కావశ్యక మగుట లోకప్రవృత్తి యితనిపై నాధారపడి యున్నదనియు నితఁడు లోకమునకై పాటుపడు నింద్రాదార్కాగ్నిరాయ్వాదులవంటివాఁడనియు వారిలోనొకఁడనియు నేర్పడుచున్నది. లోకప్రవృత్తికి వలసిన మోహమును ప్రాణులకుఁ గల్గించువాఁడై యొక్కొక్కతఱి నామోహము నస్థానమునను గల్గింప వలసినవాఁ డగుచుండును. అస్థానోత్పన్నమయ్యు నామోహము లోకప్రవృత్తికి నుపకరించుచునే అస్థానోత్పన్నమగుటచే నుత్పాదనుఁడగు మన్మథునికి దుఃఖములు గల్గించుచుండును. స్వార్థనిఃస్పృహుఁడును లోకారాధన శీలుఁడునై యతఁడట్టి దుఃఖము లనుభవించుచుండును. బ్రహ్మదేవున కతని కూఁతురగు సరస్వతిపై వలపుఁగొలుపుట యిందుల కుదాహరణము అందులకై బ్రహ్మ కినిసి

కాముని శపించినాఁడు 'కాలకంఠుని కంటిమంటలనలంగు'మని. మదనుని కషాయము మూడిన జంతుసృష్టి నిలిచిపోవునని తలంచి ధర్ముఁడను ప్రజాపతి యాచింపఁగా నలువ యాతనికి శాపావసాన మొసఁగెను: "ఈశ్వరుం డెప్పుడు పార్వతీతపంబుచే వశీకృతుండై యామెం జేపట్టి యానందంబునం బొందునో అప్పుడు మదనునికి మరల నతని దేహము నొసంగు"నని. [IV 40—44]. దేవతలు బ్రహ్మోపదిష్టులై యీశుఁడు పార్వతిం బరిణయమగునట్లు చేయుమని మన్మథుంబూన్చిరి. మహేశ్వరుఁడు దేనికిని లోఁబడనివాఁడును అన్నిటిని లోఁబఱచుకొనువాఁడును నగుటను బ్రహ్మయు దేవతలు మఱచినను, మన్మథుఁ డేని తనకు వినాశము గల్గునని యూహించుకొనలేకపోయినాఁడాయన్న బ్రహ్మశాపబలముచే నూహించుకొనలేకపోయెనని చెప్పఁదగియున్నను కాళిదా సట్లు చెప్పక, ఊహించుకొనియుఁ దనశరీరము నశించినను, నశించును గాక యను నిశ్చయముతోనే యతఁడు కడంగినట్లు చెప్పినాఁడు. ఇందువలన నతని శీలము కరము ప్రశంసనీయ మగుచున్నది! ఇంద్రుఁడు తనకు ప్రభువగుట నతని యాజ్ఞ సాధ్యమగునా కాదా యని యోచింపక సాధ్యమేని సాధించుటయో అసాధ్యమేని తానే దానికి బలియగుటయో భృత్యధర్మమని నిశ్చయించి, ప్రాణవ్యయమునకు సైతమొడికట్టిన మన్మథుని నడవడిని, తాము శ్రమలకోర్చి పరార్థముల సాధింపఁ బాటుపడు నెల్లసత్పురుషుల నడవడి నెట్లో యట్లు, పొగడక తప్పదు. కావుననే యీశ్వరుఁడును తొలుతఁ దన యాశతం బ్రతిష్ఠించుకొనుటకై మరుని గాల్చి కూల్చినను, పార్వతిం బరిణయమైన యనంతరము మదనునికి మరల నతని దేహమిచ్చెను. దేవతలును దేవుని శరణు చొచ్చి తమ మనోరథము నీడేర్చుకొనుటయే కాక తమకై తన్నర్పించుకొనిన మరుని యెడఁ గృతజ్ఞులై హరునికిం బ్రణమిల్లి శాపావసానమున లబ్ధశరీరుండగు పంచశరుని సేవ నంగీకరింపు

మని ప్రార్థించిరి. ఆభగవంతుఁడు నట్ల యంగీకరించుటయేగాక యటు పైనిఁ దనయెడసైతము మీనకేతనుని సాయకవ్యాపారము జరుగుట కనుమతించెను. [VII 92-92]

IV

ఏడుసర్గల చిన్నకావ్యమున నొక్కసర్గను బూర్తిగా రతివిలాపమునకుం గాళిదాసు వినియోగించినాఁ డన్న నతఁడు దానికిం గూర్చిన ప్రాముఖ్యమును వేఱుగ వర్ణింప నేల ?

అయినను దిక్ప్రదర్శనముగఁ గొంత :-

1. ఒకకావ్యమందలి సన్నివేశములకు సమాంతరములను బ్రత్యంతరములను నితరకావ్యములలో నొనగూర్చుట కాళిదాసునికిఁ బ్రియమును, అలవడినదియు. రఘువంశసప్తమసర్గలోని యజుఁడు విదర్భం బ్రవేశించు ఘట్టమును, ఇందలి సప్తమసర్గలో శివుఁడు ఓషధిప్రస్థమును బ్రవేశించుఘట్టమును సమాంతరములు. ఇందలి రతివిలాపమందలి యజవిలాపము నొండొంటికిఁ బ్రత్యంతరములు. అది యాలిపై మగనిగోడు. ఇది మగనికై యాలిజాలి. 2. కామదహనకథయొక్క నీతిని బయల్పఱచుట ఈ 'రతివిలాప' ప్రయోజనములలో మొదటిదిగాఁ కవ్యుద్దిష్టమని తోఁచెడిని. లోకమునకుఁ దారకాసురుని బాధను మాన్పఁ గోరిన సురలు అందులకుఁ బరమేశ్వరుని శరణు చొచ్చుట యను సదుపాయమును మాని యా దేవుని కామబాణములచే లోఁబఱచుకొన యత్నించు దురుపాయమును పన్నుటచే తొలికష్ట మట్లుండఁగా లోకమునకు మన్మథుఁడు లేకపోవుటయను పెనునష్టముకూడఁ గల్గినది. 3. ఈకథనే చెప్పుచు రామాయణమున వాల్మీకి మన్మథుని దుర్మతి యనెను. అట్లు కాక కాళిదాసు మన్మథుని ప్రభ్వారాధనశీలునిగా పరార్థము తన్నర్పింకొన్న మహోదారునిగా భావించినాఁడు. మన్మథుని యట్టి యుదాత్తత వ్యక్తపఱచుట 'రతివిలాప' ప్రయోజనములలో రెండవది. సూర్యచంద్రాగ్ని వాయ్వాదులపై నెంతో అంతకన్న

నొక్కుడుగనే మన్మథునిపై నీలోకప్రవృత్తి యాధారపడి యుండుటచే. నట్టి కాముని దహనమువలన లోకమునకు వాటిల్లిన నష్టమును తత్పరిహారావశ్యకతయు, పరిహారప్రకారమును గాళిదాసు 'రతివిలాపము'నఁ దెలిపినాఁడు. ఈశ్వరుం డల్గి చూచుచు మరుఁడు మంటఁ గలిసెనని చెప్పి యంతటితోనాఁగక 'రతివిలాపము'ను కరుణతమముగ వర్ణించుటచే నింతటికిని హేతుభూతమగు నీశ్వరుని నిగ్రహశక్తి మెఱుఁగుదేఱి కావ్యమున నాయకోత్కర్ష నినుమడింపఁజేయుట తన్ముఖ్యప్రయోజనములలో మూఁడవది. 5. మేనకాహిమవంతులయు పార్వతీపరమేశ్వరులయుఁ బ్రేమలకు పరభాగోత్కర్షఁగూర్ప రతీమన్మథులప్రేమయు వలసియున్నందున దానిని వ్యక్తముసేయుట 'రతివిలాప' ప్రయోజనములలో నాలవది.

V

ఇఁకఁ బ్రసక్తమేమనఁగాఁ గాళిదాసు ముప్విధములుగఁ జిత్రించిన ప్రేమ :- 1. అందు మొదటి తెఱఁగు ప్రేమునకు ఇంద్రియసుఖాభిలాష యని పేర్కొనఁ దగును. [Sensuous love; passion.] దీనినే కామమనియు భోగలోలుపత్వమనియుఁ జెప్పుట కలదు. విశ్వవ్యాప్తమైయుండు ప్రేమ యిట్టిదే. సర్వప్రాణులును సామాన్యముగ దీనికే వశులై యుందురు. ఇది స్వభావతః తుచ్ఛమునయు క్షణభంగురసుఖవిషయికమనియు నిట్టి యాకామము నణంచుకొనుట వివేకుల కర్తవ్యమనియు నార్యధర్మము ఉద్ఘోషించుచున్నది. ఈప్రేమను గాళిదాసు ఋతుసంహార మేఘసందేశ కావ్యములయందును మాళవికాగ్నిమిత్రవిక్రమోర్వశీయ నాటకములందును వర్ణించియున్నాఁడు. కుమారసంభవకావ్యమునఁ గూడ నీప్రేమను రతీమదనులయందు వర్ణించినాఁడు. రతీదేవిని భర్తృమరణమునకై వగచిన దెల్ల తద్ధేతుకమై వాటిల్లిన భోగవిచ్ఛేదమువలననే యని యామె విలాపాలాపముల

స్పష్టము. 2. కాళిదాసు వర్ణించిన రెండవరకపు ప్రేమను గృహస్థ ధర్మమని పేర్కొనఁ దగును. [The house-holders' love, dutiful love.] ఇది గృహస్థుఁడు తప్పక వహింపవలసిన యుదార భావమే కాని తుచ్ఛము కాదు. అపత్నీకునకును అపుత్రకునకును మానవత్వపూర్తి లేదని హిందూధర్మము. కావున మానవత్వపూర్తికై పత్నీపుత్రులతోడి దగు కౌటుంబికజీవనము విధింపఁబడిన దగుచున్నది. ఒక్కొక్కకుటుంబములోనివారు అన్యోన్యానురాగబద్ధులై యుంట భగవత్కుటుంబమగు నీవిశ్వములోని మన మెల్లరమును నట్లుంటకు మార్గదర్శకమై యున్నది. ఈయాంగ్లాభియుక్త వచనములం గనుఁడు : The life of the householder was religiously enjoined on every Aryan in the olden days. He learnt a necessary lesson in life by marrying and having children. Man meant man+wife+child. Matrimonial life adds sense of responsibility that raises man's moral level. Man as soon as he is wedded breaks the spell of isolation and begins to think more of his better half and his children than of his own comforts in life. It is in family life where he has to deny himself in ever so many ways that he learns the first lessons of unselfishness. Surely family life is the nursing ground for such loudable aspects of one's moral nature as regard for others, self-denial, self-sacrifice, unselfish devotion to the deserving one. Everyman is enjoined gradually to try to expand his love of wife and children into the love of his neighbours, city, country, nation and universe. prof. Mukherji says that the saints of India realized the Universal Soul through love and devotion. Swami Viveka nanda:

Who loves all beings without distinction
He indeed is worshipping best his God."

AWAKENED INDIA, January, 1944.

ఇట్టి యోగ్యగృహస్థులప్రేమను కాళిదాసు రఘువంశమహాకావ్యమునను అభిజ్ఞానశాకుంతలనాటకమునను వర్ణించియున్నాఁడు. కుమారసంభవమున నీప్రేమను మేనకాహిమవంతులయందు వర్ణించినాఁడు. రఘువంశమున దిలీపమహారాజును ఇంద్రియార్థములయందుఁ దగులుకొనని వానినిగను వంశావిచ్ఛేదమాత్రాపేక్షిగను గవి వర్ణించినాఁడు. పెండ్లి యెందుల కనుప్రశ్నకు రఘువంశరాజుల పక్షమునఁ గవి చెప్పిన బదులు 'ప్రజాయై' 'సంతానముకొఱకే' అని. అదే ప్రశ్నకు మేనకాహిమవంతులవిషయమునఁ గాళిదా సిచ్చినజవాబు 'కులస్యస్థితయే' 'వంశప్రతిష్ఠకొఱకు' అని. శాకుంతలమునను దుష్యంతుఁడు అడలినది సంతానవిచ్ఛేదమునకు, అలరినది సంతానప్రాప్తికిని.

౩, కాళిదాసుని మూఁడవవిధంపుఁ బ్రేమను ఐకాత్మ్యమని యేని ఆత్మల యైక్యమనియేని చెప్ప నొప్పును. [Union of Souls: Spiritual Love: Divine Love.] ఇట్టిప్రేమ యపూర్వము, అనన్యాదృశము, అలోకసామాన్యము, ఉదాత్తతమము, ఆదిమదంపతీస్థితము. ఇందుం గూర్చి కీ. శే. డా. హరప్రసాదశాస్త్రులవా రిట్లు ప్రశంసించిరి - In the depiction of Parvati's love for Siva in the Kumara, Kalidasa reaches the highest height that love can reach in human conception. Love is here an absolutely divine sentiment and no passion. Parvati wants to be united to Siva, not a union of the flesh but a union of the spirit. Such an idea of lofty spiritual love is unknown in the literature of any country.

Vol. 9, INDIAN HISTORICAL QUARTERLY,

కావుననే ఈశ్వరుని బతిగాఁ గాంక్షించుచుండిన పార్వతి కామమును వదలినట్టి దని చెప్పుట పొసఁగినది. పార్వతీప్రేమయొక్క యట్టి యుత్కర్షను స్పష్టపఱచుటకే కాళిదాసు మన్మథుని బలియిచ్చి తపస్సును

సాధనముగా నిబంధించినది. మన్మథుఁడు లౌకికప్రేమరసాధిదేవత. అతఁడు దేనికిం బనివడఁడో యట్టిప్రేమ యలౌకిక మనియు నతిలౌకిక మనియు నెఱుఁగనగును. మన్మథుని యుద్యమము విఫల మగుటయే కాక, యతఁడే దానికి బలి యగుటచే నతఁడు చెనకఁబూనుకొనిన మహేశుని జితేంద్రియతయు నిగ్రహమహిమయు స్పష్టమగుచున్నవి. మన్మథునికిం జొరరాని యాదేవునిచిత్తమున మొలకెత్తు ననురాగము పవిత్రతమమైన దని యేర్పడుచున్నది. తపస్సును సాధనముగాఁ జెప్పుటచేఁ బార్వతి సంపాదించుకొనిన యనురాగము యత్నాంతరాలభ్య మనియు, సౌందర్యాదిగుణసాపేక్షము కాదనియు, నన్యదురాప మనియు నేర్పడినది ఈశుని దాస్యమే తనకు ధారకముగాఁ గల్గి తపించుచుండిన పార్వతికి నీశునిపైఁ బ్రాభవమును, ఈమె యెడ నీశునికి దాస్యముం దుదకు సిద్ధించినవి.

అద్యప్రభృత్యవనతాఙ్గి తవాస్మిదాసః
క్రీతస్తపోభి రితి వాదిని చన్ద్రమౌళౌ
అహ్నాయ సా నియమజం క్లమ ముత్ససర్జ
క్లేశః ఫలేన హి పునర్నవతాం విధత్తే V—86.

ఈశతాదాస్యముల నిట్లు విపర్యస్తములఁ గావించినట్టి గరిమ యాప్రణయమునకుఁ గల్గినది యది ఘోరమహాద్భుతతపఃఫలమగుటచేత.

VI

ఈశ్వరుఁ డిట్లు పార్వతికిఁ దన్నర్పించుకొనుటకు ముందామెం బరిశీలించిన తెఱంగు రోమహర్షణము. 1. ఆమె ప్రేమచేత శివుని యర్ధదేహమును హరించుననియు సవతులులేనిదై యాయనకు ఏకభార్యగాఁ గ్రాలుచుండు ననియు నారదునాదేశము. దేవముని యట్లానతిచ్చియున్నందువలనను, మంత్రసంస్కృతమైన యాహుతిని బొందుటకు అగ్ని తప్ప కడమ తేజఃపదార్థములు తగనట్లే పార్వతిం జేపట్టుటకుఁ బరమ శివుఁడు దక్క మఱియేవేల్పును తగనందువలనను, హిమవంతుఁడు

తనయకు పెండ్లియీడు వచ్చినను మఱియొకని కీఁదలంపక యూరకుండెను. పార్వతికి వయసు మీఱుచున్నను బరమశివుఁడు వివాహముం బ్రస్తావింపకే యుండెను. అట్లుండుట పార్వతీపర్వతుల యోరిమిం బరిశీలించుటకే. 2. వేడికోలు వ్యర్థమగునేమో యను జంకుచేత నద్రిరాజు వేడక యూరకుండఁగా నీశ్వరుఁడే తపస్సునకై హిమవత్ప్రాంతమునుం జేరును. ఎదుటివారిని వివాహముం బ్రస్తావింపనీయని తపోవ్రతియై యట్లు పజ్జసేయుండుట వారి పరీక్షార్థమే. 3. అంతట నీశ్వరశుశ్రూషార్థము హిమవంతుఁడు నియమవతిని పార్వతిని జయావిజయలను నిరువురు సఖులు తోడుగా నియమించెను. తనసౌందర్యమునకును అస్ఖలితనిత్యకైంకర్యమునకును ఈశుండు వశుఁడగునని పార్వతి యెంచెను. కాని యామె తను సేవించుచుండుటకు ఒప్పుకొనియు శివుఁడామె తలంచినట్లు వటుఁడు గాక ధీరుఁడే యైయుండెను. ఆమె ప్రతిక్షణము నిట్లు తాత్కాలికముగ భంగపెట్టుటయు నొక పరీక్షయే 4. ఈలోఁగా దేవతలు పరమేశ్వరుని పెండిలి కియ్యకొలుపఁ గోరి యుద్దేవుని మన్మథబాణములకు గుఱిసేయఁ దివిరిరి. ఈదుష్పాయఫలితముగా మరుఁడు భస్మావశేషుఁ డగుటయేకాక తపఃప్రతికూలలగు స్త్రీలచెంతనుండరాదని ఈశ్వరుఁ డంతర్ధానమొందెను ఇట్లు దేవతలు నమ్ముకొని యుండిన స్మరబాణములను పార్వతి యాధారపడి యుండిన నిజసౌందర్యమును రెంటిని వ్యర్థపఱచి పరమశివుఁ డింకను పార్వతి యేమి సేయునోయని పరిశీలించెను. 5 పార్వతి శివుని చిత్తము కఠినమనుకొనక తన రూపమునే నిందించుకొని యీశ్వరుఁడు తపోలభ్యుఁడే యని తీర్మానించుకొని పిత్రనుజ్ఞాతయై తపమునకుఁ బూనుకొనఁగా ఈశ్వరుఁ డొకపాటి తపమునకుఁ దత్కాలంక్షితం బొనఁగూర్పక యామె యేమి సేయునో పరిశీలింపఁ గోరెను. 6 అంత నామె శరీరసౌకుమార్యమును గణింపక తోయాగ్నిమధ్యవాస వ్రతాదిసనాథమగు కఠోరతప మారంభించెను తమంతటఁ దామె రాలిన తరుపర్ణముల నాహారముగాఁ

గాని జీవించుచుఁ దపించుట మునివృత్తికిఁ బరాకాష్ఠగా గణింపఁబడు చుండెను. తపఃకాలమునఁ బర్ణ భక్షణము సైతము మాని యామె యపర్ణ యను సార్థకనామము గడించెను. ఇంతటితో నేని ఈశ్వరుఁడు యథాస్వరూప మగపడక కుహనావటురూపమునఁ బొడసూపి పార్వ తియెదుట శివుని కర మపకర్షించెను 7. ఆవటుదుర్వాదమునకుఁ బా ర్వతి పరమార్థభూతమగుసమాధానముం జెప్పి నిజేశ్వరప్రావణ్యము ను జక్కఁగా ప్రకాశపఱచి, వాని యభినివేశమునకుఁ గినిసియు నిందిం పక తొలంగి మూర్ఖు లసమాధేయు లను వివేకమును నిజక్షమాతిశ యమును జూపెను. 8. ఇట్లు పరీక్షించి పరీక్షించి పరీక్షలలో మెఱుఁ గులు తేఱిన యమేయప్రభావశాలినికి "నేఁటినుండి నేను నీదాసుఁడ" నని యీశుండుదన్నర్పించుకొంటయు నొకపరీక్షయే యాయెను. ఎట్లన వెంటనే తదంకము నధిష్ఠింపక జగజ్జనని పితృదత్తయయ్యే పరమేశ్వ రుం బడయునదై యాస్వామి నందుల కియ్యకొలిపి అతనిని ప్రీతునిం గావించి, పితృదత్తయై యాయనం జెందెను.

V11

ఈ కావ్యమున నాయికానాయకు లు పార్వతీపరమేశ్వరులు జగజ్జననీ జనకు లు. పరాత్పరులగు వారియంతటి యుదాత్తు లొరు లెట్లగుదురు? ఇకఁను వారి కన్న నుదాత్తులగు నాయికానాయకులు ఏ వాఙ్మయమం దుందురు? కాళిదాసు వర్ణించి నట్టివి పార్వతీదేవి యొక్క కల్యాణగుణగణౌఘ మహార్ణవ శీకరపరమాణువులు కొన్ని —
1 అభిజాత్యము: హిరణ్యగర్భుని ప్రసిద్ధాన్వయమునఁ బర్వతచక్రవర్తికిని పితరుల మానసిక పుత్త్రికి మహర్షులకు సైతము మాననీయకు మేఁకకును జన్మించినది; కడలి చెలికాఁడును పిడుగువలనసైతము వెఱపు లేని వాఁడు నగు మైనాకుని చెలియలు. 2 పరత్వము: పూర్వదేహమును యోగముచే విడిచి పునర్జన్మమునకు మేనకను జేరినది. కావున స్వాధీ నములగు జన్మాదులు గలది. చరాచర విశ్వసుఖావహాజన్మదినము

గలది హవిస్సు అగ్ని కేవలె ఈశ్వరునకే తగినది. అన్వేషింపనిది అన్వేషింపఁబడునదియు నగరత్నము పవిత్రుఁడగు హిమవంతుని బవిత్రీకరించునది. తపస్సుచేఁ దపస్వులను మించి యపర్ణ యాయెను. ఈమె తపోవనము జగత్పావనము. మెకములకు జాతివైరముంబోకార్చి, తరువులకు సైత మతిథిసత్కారసామర్థ్యమును గూర్చినది. హర శరీరార్ధమును హరించినది. 3 సౌందర్యము: అలోకసామాన్యము, రతీదేవికింగూడ లజ్జఁగూర్చునట్టిది, మన్మథుని నష్టవీర్యమును పునర్జీవించునది, సకలశుభలక్షణసంపన్నము. 4 తత్త్వజ్ఞానము: కుహనావటుకృతదూషణములకుఁ బరమార్థభూతములగు సమాధానములిచ్చి, అష్టైశ్వర్యు లని చతుర్దిగధిపతులను సరకు గొనక, సౌందర్యముచే వశీకరింపరానివాఁడును, మన్మథాంతకుఁడు నగు పినాకపాణిఁ గోరినది. 5. పాతివ్రత్యము: నియమవతియై ఈశుని కస్థలితనిత్యోపచారములు తాఁ గావించుచుండిన కాలమున నా దేవుఁడు మన్మథుం గూర్చి తిరోహితుఁడు కాఁగా పార్వతి నిజసౌందర్యమును నిందించుకొన్న దే గాని స్వామిచిత్తము కఠిన మనుకొనలేదు. తపఃకాలమునఁ గూడ విసుగుచేనైనఁ బతిని నిందింపక, తచ్చరిత్రము, బాడుకొనుచుఁ గాలము నిరీక్షించుండిన మనస్విని. 6. ఉదాత్తత: పితృదత్తయయ్యె పరమశివుని బొందఁగోరెను. అర్థకామములను వర్జించి ధర్మము నాచరించెను, అతిథిదేవతగానుండెను. 7. ప్రకృత్యుపాసనము: నిస్తంద్రయైన గిరీంద్రనందన తానె చిన్న చిన్న వృక్షములను ఘటస్తనపయస్సంచయములచే వృద్ధినొందించెను. ప్రథమలబ్ధజన్మములగు వానిమీఁది కూరిమిని కుమారుఁడునైతము మరల్ప లేఁడాయెను.

ఈకావ్యమున నీశునియందును నివి వర్ణింపఁబడినవి—1. పారమ్యము: తపఃఫలప్రదాత, బ్రహ్మవిష్ణుపరిచ్ఛేద్యప్రభావవిశేషుఁడు, దిగీశసేవ్యుఁడు, అన్నిటికిఁ దాను పుట్టుకస్థానమై తన కెట్టి పుట్టుకస్థానమును లేనివాఁడు, ఆదిమధ్యాంతరహితుఁడు. 2. దివ్యప్రభావము:

స్వాంగసంపర్కముచే సాదబూడిదను సైతము పతితపావన మొనర్చు వాఁడు, ప్రసిద్ధనేపథ్యమును సంకల్పమాత్రముచే సంతరించిన యద్భుతానుభావుఁడు. ఆదేవునిం గూర్చిన యాథార్థ్యము దుర్జ్ఞేయము, యోగి యయ్యు భోగి, భోగి యయ్యు యోగి. ఆ స్వామిని దూషించు దూషకుని మాటల కాతని ప్రయత్నము లేకయు నివారింప రాకయు స్తుత్యర్థము కలుగును. 3. సౌందర్యము: భువనమోహనము; పార్వతికే తగినవాఁడు. 4. వీర్యము:- త్రిపురాసురసంహారకుఁడు, విష్ణుదేవునకు నజయ్యుఁడగుతారకాసురుని కితని సిగయందలి చంద్రకళ యలభ్యము. ఇతని వీర్యాంశసంభవుఁడు కాక యన్యు లెవ్వరుఁ దారకుని గెల్వఁజాలరు. ఇతనిని జూచినంతమాత్రముచేతనే వశీకృత సర్వలోకుఁడగు మన్మథుఁడు విగతవీర్యుఁ డాయెను. మనసుచేత సైతమెదిరింపరానివాఁడు. 5. ధీరత: వికారహేతువు లున్నను వికారమునకు లోనుగాక పార్వతిసేవ కంగీకరించినవాఁడు; ఇనుము సూదంటురాయికి లోఁబడున ట్లితఁడు ఉమాసౌందర్యమునకు లొంగునని బ్రహ్మదేవుని యంతటివాఁ డనుకొనుటయు వెట్టియే యైనది. వసంతావిర్భావమున నితరయోగులు కలఁత నంది ప్రయత్నముచేఁ జిత్తవికారము నిరోధించి స్థైర్యము నార్జింపఁగా, పరమేశుఁ డించుకేని కలఁగక పరబ్రహ్మనుసంధానసనిష్ఠ వీడకుండెను. మదనుఁ డితనిని లోఁబఱచుకొనలేకపోవుట యటుండ నాయత్నమునం దన్నే కోలుపోయెను. 6. ఉదాత్తత:-తపస్సున కమ్మకమ్మువోయిన భక్తదాసుఁడు. సప్తర్షుల నెంతో యంత అరుంధతిని సంభావించిన సర్వసముఁడు. హిమవంతునకుఁ బితామహునకును బ్రణతుఁడు.

VIII

కాళిదాస దేశకాలపరిస్థితులు ఈగ్రంథమునం గొంతకుఁ గొంత కానవచ్చుచున్నవి. వాని నింత పరామర్శించి ఈ వ్యాసమును ముగించెదను.

1. రాజకీయముగ: సప్తమసర్గలోని యోషధిప్రస్థవర్ణనమును, అందఱి జనుల రాజానురక్తిని పురాన్తఃపురముల యేకకులోపమేయతను బట్టి చూడఁగా కాళిదాసుని దేశము సారాజ్యరమ్యమనియు నదియ ఉక్తవర్ణనలందుఁ బ్రతిఫలించుచున్నదనియు నెంచనగును. 2. మతవిషయమున: బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వర నామరూపము లొక్క భగవంతునివే యని కాళిదాసు బల్లగుద్ది చెప్పవలసియుంటం జూడఁగా నప్పుడును ఇప్పటివలె విష్ణువు దైవము కాఁడని శైవులును, శివుఁడు దైవము కాఁడని వైష్ణవులును పామరులై కలహించుచుండిరనుట యూహ్యమై యున్నది.—3. సాంఘికముగ- (a) తపోవర్ణనము, తపఃప్రభావవర్ణనము, వటువును వేదవిదాంవరుఁ డని కీర్తించుట, దూషించునతనిం బార్వతి కినియుమి, సప్తర్షులకు ఈశ్వరుఁడును హిమవంతుఁడును జూపిన గౌరవము —ఇవి విప్రులపూజ్యతను బ్రతిపాదించుచుఁ గాళిదాసు బ్రాహ్మణుఁడై యుండు ననియు, కావుననే వారి మాననీయత కాదర్శములనొనఁగూర్చినాఁడనియుం దలఁపించుచున్నవి. (b) పార్వతీ మహిమాభివర్ణనము, అరుంధతీప్రశంస, మేనకాదేవిమతిసాచివ్యమును గొప్ప సేయుట- వీనివలనఁ గాళిదాసు సాధ్వీమతల్లులు లోకవంద్యలని యుపదేశించుటం జూడఁగా నాకాలమునను స్వార్థపరులు అజ్ఞానులు స్త్రీలను స్త్రీలైనంతమాత్రముచేతనే యగౌరవించుచుండిరా యని సందేహింపఁదగి యున్నది. (c) ఎందుఁ గాని మార్గదర్శకము లగు నియమము లెప్పుడుగలవో అప్పుడే తెలిసి వానిని బాటించువారును తెలియక వాని నతిక్రమించువారును ఉందురు. ఇట్టి పరిస్థితినే కాళిదాసు తన చుట్టును జూచుకొని లోకోపదేశకముగ నుండుటకై పరమేశ్వరుఁడు సైతము వివాహనిర్వహణమున నాచారము నక్షరమాత్ర మేని దాఁటనట్లును పార్వతి ఘోరతపోలబ్ధుఁడగు నీశ్వరుని పితృదత్తయయ్యే చెందినట్లును వర్ణించి నట్లున్నది. (d) సన్న్యాసుల మైననే కాని ఘనత రా దనుభ్రాంతి పలువుర కప్పు డుండుటం జేసి కాఁబోలు కాళిదా

నాట్రభ్రాంతిం బాహను గార్వస్థ్యమును సప్తమసర్గలోఁ బెద్దఁజేసెను. (e) మృతు లగు పతులతో సహగమనముఁ జేసిన సతులు లోకాంతర మున నా పతులతో గలసికొందురను నమ్మక మప్పు డుండెడి దని రతీ సహగమనప్రయత్నప్రస్తావముచేఁ గవి సూచించినాఁడు. సహగమన ము పతులతో సతులకే విహితము గాని సతులతోఁ బతులకుఁ గాదు. విహితము కాని సహగమనమునకు లోకాంతరమునఁ గలసికొనుఫల మును లే దని కాళిదాసే రఘువులోఁ జెప్పినాఁడు.

ప్రమదా మను సంస్థిత శ్శుచా
నృపతి స్స న్నితి వాచ్యదర్శనాత్
న చకార శరీర మగ్నిసాత్
సహ దేవ్యా, నతు జీవితాశయా. VIII-౭౬.
రుదతా కుత ఏవ సా పున
ర్భవతా నానుమృతాఽపి లభ్యతే
పరలోకజుషాం స్వకర్మభి
ర్గతయో భిన్నపథా హిదేహినామ్ VIII ౮౫

(f) కన్యఋతుమతియై యామరణము తండ్రియింట నుండ నైన నుండవచ్చునే కాని యామె ననర్హుఁడగు వరున కీఁజెల్లదని మను ధర్మశాస్త్రము:—

కామ మామరణా త్తిష్ఠేద్
గృహే కన్యర్తు మత్యపి
న చైవైనాం ప్రయచ్ఛేత
గుణహీనాయ కర్హిచిత్ IX-89.

పార్వతికి వయసు మీఱుచున్నను ఈశ్వరునికై వేచియుండిన గిరిరాజు ను సమర్థించు కాళిదాసు ఏ యుగధర్మము లాయుగమునకే యను నాట్టి పండితుల విశ్వాసమును బ్రతిఫలింపఁ జేసిన ట్లెంచఁ దగును.

శివలీలావిలాసము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

క. శ్రీరమణీరమణీయవి
హారనవాకార నీరజాతతనీలో
దార పరిలిప్తచందన
దోరన్తర యల్లవిభుని దొడ్డమహీశా !

వ. అక్కథకుండు శౌనకాదిమహర్షుల కిట్లనియె.

అయిదవలీల.

గీ. వినుఁడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీఁద
నభవుఁ డవధరించినట్టిలీల
చంద్రధారణాఖ్యఁ జదురొందు నది జగ
ద్ధితవిధావితానచతురసరణి.

వ. ఒక్కనాఁడు దక్షప్రజాపతి చంద్రు రావించి నిజకన్యా సముదయంబులోన నశ్విన్యాదులగు నిరువదియేడ్వురు వామలోచన లతనికిఁ బెండ్లిచేసి సముచితంబుగా ని ట్లనియె.

క. సిరికి నిజస్థానంబవు
సరసుఁడవు సుధామయుఁడవు సత్కాంతి మనో
హరమూర్తివి శివకీర్తివి
పరిపూర్ణుఁడ వెల్లకళల భవ్యుఁడ వగుటన్.

క. ఇరువదియేడ్వురఁ గూఁతుల
వరుసన నీ కిచ్చినాఁడ వారల నెపుడున్
సరిగా మన్నించుచు శుభ
చరితంబున సత్యనిష్ఠ జరుపందగుఁగా.

ఉ. నావుఁడు శీతభానుఁడు మనంబున వేడ్కదలిర్ప దక్షు సం
భావనచేసి మీ రిటులు పల్కిన నానతియిచ్చినట్ల నే
నీవనజాక్షులందుఁ జరియించెద నంచుఁ బ్రతిజ్ఞ పల్కి యా
దేవులుఁ దాను నాత్మవసతిస్థలి కేఁగె సుఖానుషక్తుఁడై.

క. చని యాచందురుఁ డందుం
దనియక యాసతులతోడఁ దగవును సత్యం
బును మెఱయుఁ గొంతకాలము
మనసిజతంత్రములఁ దేలె మానస మలరన్.

వ. అంత నంబుజముఖు లందఱుఁ దమకుంగల నమందచాతుర్య గుణరోహిణియగు రోహిణీకాంత యొక్కతెయ చంద్రునకుఁ బ్రాణ వల్లభ యయ్యె; నతండును గాముకతావశంబున సత్యధర్మంబులు విడిచి పాపకర్మంబున కొడిగట్టి యితరకామినులయెడ దుర్లభుండయ్యె; నిట్లు పతివిముక్తలగుచున్న తద్భార్య లిరువదియార్గురును నొక్క నాఁడు తండ్రిపాలికిం జని తమపరాభవంబు విన్నవించి పాలిండ్ల మీఁదఁ గాటుకకన్నీరు గారుకొన నన్నాఁడుఖములకు నేడ్చి రట్టియెడ,

క. తనయాపరాధియగుచుం
దనయాడిన నాఁటి సరవి దప్పినశశిపైఁ
గనలుచు దక్షుఁడు నిప్పులు
కనుగొనలను నిండి కురియఁగా ని ట్లనియెన్.

ఉత్సాహ. నలినసంభవాదిసురులు నాతపఃప్రభావసం
కలితతేజమునకు వెఱచి కన్నుసన్న మెలఁగఁగా
జలజరిపున కిట్లు మదము సంభవించె నక్కటా
తలఁపఁడయ్యె నన్ను జడుఁడు తారతమ్య మెఱుఁగకన్.

క. ఇది యేఁటికి నను బోటికి
మది నునుపఁగ నిపుడ యేని మానమదంబు
న్విదళించెద మామకకో
పదహనశిఖశిఖలచేతఁ బాడఱి పోవన్.

వ. అని నిర్ణయించి చంద్రుఁ దలంచిన నతండును తత్క్షణంబ భయకంపమానమానసుండును, నితాంతచింతాభరపీడ్యమానుండును, నగుచు వచ్చిన నమస్కరించి వడ వడ వడంకుచున్నఁ జూచి, యేచిన యాగ్రహంబునఁ గటంబు లదర దక్షుండు భ్రూకుటిభయంకరాక్షుం డగుచు నతనితో ని ట్లనియె.

క. ఓరీ! దోషాకర! యిటు
దూరీకృతభయతఁ దగవు దొరఁగుచు నాకున్
వారక యవమతి దలఁచితి
వేరె కలరె దిక్కు నీకు వెస నే నలుగన్.

మ. అని దుర్వారసమగ్రరోషమునఁ దోయంబు ల్గరాబ్జంబునం
గొని, నానాఁటికి మొండి మొండి మిగుల న్ఘోరంపు దుఃఖాంబుధిం
దనియం దాపులుగా మునుంగు మనుచు న్దక్షుండు శాపించెఁ జం
ద్రుని నానాభువనానురంజన విధానోద్ధ్రశుభ్రాంశుకున్.

వ. ఇ ట్లభిశప్తుం డగుచుఁ గువలయాప్తుం డక్కడం గదలి యరిగి, తచ్ఛాపంబునకుం బ్రతివిధానంబు గానక దినదినంబునకుం బరిక్షయించుటఁ గరంబు కృశతనొంది కందిన యంగంబును నెడతెగని విచారభయంబును గల్గి సిద్ధాశ్రమంబున నిలిచి యనన్యసామాన్య నియమంబు నడుపుచు మహాపదలకు నుపసంహారణంబు శివస్మరణంబు గావునఁ దద్భంగి యంగీకరించి యి ట్లనియె.

క. పరమేశ భర్గ శాశ్వత
పరమోక్షవిధాన భువనవల్లభ వేదాం
తరహస్యవేద్య మాద్య
తకరుణాపరతంత్ర నన్నుఁ గావు గిరీశా !

క. అవ్యయ యక్షర ద్వయ స
ద్భవ్య సదావ్యక్తరూప ఫాలాక్ష జగ
ద్దివ్యప్రభావశంకర
సేవ్య ననుం గావు మభవ శివ పాపహరా !

క. భక్తజనలోల యీశ్వర
రక్త విరక్తాత్మ విశ్వరంజనలీలా
సక్త వివిక్త నిరంతర
శక్త నను గావు మభవ సర్వజ్ఞ హరా !

వ. అని మఱియు ననేక ప్రకారంబులగు దాక్షాయణీయవల్లభు దివ్యనామంబు లుగ్గడించుచు నహర్యంబగు స్వశరీరకార్శ్యంబునఁ గళామాత్రంబు చిక్కి చందురుండు జీవితనిరాశుండై యున్న సమయంబున నమృతమయస్ఫురణంబున మెఱయు తదీయకిరణంబుల చేతిప్రోది లేక యోషధులు విఫలత్వ మొందుటం జేసి లోకంబులకు దుర్గతి గవిసి ముఖంబులు గొదువపఱుప బలహీనులగు నిర్జరులం దగిలి రాక్షసు లనేకవిధోపద్రవంబులు సేయఁదొడంగి రట్టియెడ, సమస్త రక్షా (దురం) ధరుండగు నీశ్వరుండు దమదివ్యచిత్తంబునఁ జంద్రుదైన్యంబున నవధరించి తచ్ఛాంతికల్పనాచాతుర్యంబున,

మ. రజనీనాథునిపాలికిం బ్రమథవీరవ్రాతము ల్గొల్వఁగా
విజయంచేసెను జంద్రుఁ డత్తతి శుభావిర్భూతసందర్భపూ
తజటాజూటకిరీటపాటల విధాధారాభిషేకాభిర
మ్యజయల్లక్షణసూచితాశ్రితనరాగాత్మత్వసారంభుఁడై.

వ. ఇట్లు సన్నిధిచేసిన యీశ్వరునకు నున్నపాటన యుండి యయ్యోడు విభుండు జీవమాత్రశేషుఁడు గాన లేవలేక మ్రొక్కి, చేతు లల్లన యెత్తి మొగిచి నిలిచి.

చ. అభయము విశ్వనాథ యభయంబు నిరంజనతామనోహరా
యభయము దేవదేవ యభయంబు నిసర్గచిరుజ్జ్వలాత్మకా
యభయము ఫాలనేత్ర యభయంబు జగత్పరిరక్షణవ్రతా
యభయము భక్తలోల యభయంబు దయాపరిషిక్తమానసా!

ఉ. వాలిన యాపదవర్ణవము వచ్చినవేళ సుపర్వసంఘముల్
గాలిడ నెందుఁ గానక బలంబఱి యూరక మున్గుచుండఁ బో
జాలిఁ బడంగనీక కడుఁ జాలి దయారసయానపాత్రలోఁ
దాలిచి దాని వెల్వఱచు దక్షుఁడ వీవకదయ్య శంకరా!

క. నినుఁ దక్క నితరశరణము
మనమునఁ బరికింప నెపుడు మామకభావం
బనుపమసాదరవీక్షణ
మునఁ జూడుమ యార్తి నింకఁ బొడ వఱకుండన్.

వ. అని మఱియుం బెక్కుతెఱంగులఁ గరంబుఁ గాని దొలుఁగునఁ బలుకుచుండురునిం గనుంగొని యీశ్వరుండు వెఱవకు, నేఁ గలుగ నీకు నాపద లెక్కడివి, నీవు మదీయరూపభేదంబ వని తలంపక దక్షుచేసిన దురితంబు వానిక యుండుఁగాక యేను నీకళ యొకటి మదీయశిరంబునఁ దాల్పఁగలవాఁడ, దానఁజేసి భవదీయశరీరంబు

నకుం బదేనాళ్లు వృద్ధియు మీామామ యొసంగిన శాపఫలంబునం జేసి భవదీయశరీరంబునకుం బదేనాళ్లు హానియు సంఘటిల్లునవి యును నమరహితంబుగా నిచ్చితి నని యవధరించి యనంతర సమయంబున.

చ. అమ యనుపేర నింపలరునారజనీకరుసత్కళల్మనః
ప్రమద మెలర్పఁగా నిజశిరస్థలిఁ దాల్చెను శంకరుండు భ
క్తమధురుఁ డుల్లసత్కరవికాసజటాచయరత్నపద్మసం
గమనవహంసశాబకము కైవడి మై నది యుల్లసిల్లఁగన్.

క. ఆతూణచంద్రకళచేఁ
జేతఃప్రియకరనిరూఢి శివుఁ డింపలరన్
నూతన విలాసలీలా
స్ఫీతంబగు మొగలిరేకు చెరివిన కరణిన్.

వ. ఆసమయంబున హరి విరించి ప్రముఖబృందారకులు విస్మయప్రక ర్షంబుగాఁ గల్పకపుష్పవర్షంబులు గురియుచు నరుదెంచి భక్తరక్షణ కళాధురంధరుండగు కళాధరు నడుగులకుఁ బ్రణమిల్లి యంజలి ఘటించి, దేవా భవదద్భుతచరితంబు గొనియాడం దరముగాదు దక్షుండిచ్చిన దారుణశాపదహనంబునం జిక్కిన యీాకపటనాటక కల్పనసూత్రధారతం బ్రపంచంబు నడుపుచున్నాఁడవు. వేదాంత శుద్ధాంతమహాగృహంబుల విహరించు దేవసింహంబవు నీవు. నిన్ను నస్మదాదులు దెలియంగ నెంతవారు. మాయందుఁ బ్రస న్నుండవు గ మ్మనుచు బహుభంగులఁ బ్రస్తుతింప నప్పరమేశ్వ రుండు వారలఁ గరుణావలోకనంబున నాదరించుచు నమృతాంశుని తోడ నింక నెమ్మది నీయధికారంబున కరిగి సుఖంబున నోషధుల కుం బరివర్ధనంబు సేయుచుండు మని పీడ్కొలిపి నెయ్యంబునఁ జరించు మాటలాడి కమలాక్షుఁ పూర్వసుపర్వసంతతుల ననిపి,

యక్కడఁ గదలి ప్రమథగణంబులు గొలువఁ గైలాసంబునకు విజయంచేసి యెప్పటియట్ల భాసిల్లుచుండె.

గీ. చంద్రధారణాహ్వయమునఁ జదురు మిగులు
నీశ్వరునిలీల నిష్టమై యెవ్వరైన
వినినఁ జదివిన వ్రాసినఁ దనరు వారి
కభిమతార్థసంపదలెల్ల నబ్బుచుండు.

అ జ వ లీ ల.

గీ. వినుఁడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీఁద
నభవుఁ డవధరించినట్టిలీల
వృషభవాహనాఖ్య విలసిల్లునది జగ
త్పూతసన్మహత్త్వపూర్ణ మగుచు.

వ. ఉత్తమమహాపురుషుండగు ధర్మపురుషుం డభవుఁ గుఱించి పెద్దకాలంబతిఘోరనిష్ఠ నతిదుష్కరతపంబు సలుపుచున్న సమయంబున

సీ. సర్వబహిఃప్రదేశంబుల నొకరుండ
వివిధసత్త్వామాత్ర వెలుఁగువాఁడు
వేదశిరోగృహవీథుల నొకరుండ
నిఖిలసంవిద్భంగి నిలుచువాఁడు
సనకాదిమునియోగిజనముల నొకరుండ
యానందమయలీల నలరువాఁడు
తత్తత్ప్రదేశభూతంబుల ... ...
యలఘు మాయాశక్తి వెలుఁగువాఁడు

గీ దేవదేవుండు శ్రీమహాదేవుఁ డతని
భక్తివిశ్వాసముల కాత్మఁ బరిఢవించి

యభయవరదానముఖ్యచిహ్నములతోడ
దయదలిర్పంగ వచ్చి ప్రత్యక్షమయ్యె

క. ఆసన్నిధి యగ్రమహీస్థలి
సన్నిధి చేసినదరిద్రుచాడ్పున నతఁడు
న్నెన్నండు సంతసంబున
నన్నగముద్రిరుని నిర్మలాంఘ్రుల కెరఁగెన్.

వ. ఇట్లు ప్రణమిల్లి యంజలి ఫాలపట్టికం గదియించి.

ఉ. ఆరసిచూడఁ దావకపదాంబుజసేవ సమీపలబ్ధమం
దార ముదాపరికాశనవిధాన ముదారము గొంగునందు బం
గారము మోక్షసంపద కగారముఁ గామ్యధనంబులిడ్డ భం
డారము జన్మపాదపకుఠారము భక్తులకు న్మహేశ్వరా!

ఉ. దక్షిణవామగాత్రములఁ దామరసాసనునిం జనార్దనుం
దక్షిణతావిజృంభణము తద్దయుఁ జేర సృజించి సృష్టిసం
రక్షణసత్ప్రభుత్వము గరంబు దిరంబుగ వారి కిచ్చి సా
రక్షణయుక్తలీల దనరం దనరారుదు నీవు శంకరా!

వ. అని మఱియువివిధభంగులంబ్రస్తుతివాక్యముఖరుండగు ధర్మపురుషు
ననుకంపదిలకింపఁబ్రసాదరససంపదనభిషేకించుచు నమ్మహేశ్వరుం
డతనితోడ వినుము నీవు నారూపభేదంబవు, సకలభువనసంచ
యంబులకు నాధారభూతంబుగా నిన్నిట్లు ప్రభావంబునఁ గల్పించి
నాఁడఁ, దరిగింప నొక్కింతయు మనలోపల వేఱులేదు. మఱి
యెద్దిగోరి యీదృశంపుఁదపంబు సలుపుచున్నాఁడవు. అడుగు మ
య్యభిమతంబు వి త్తంబుగా నలవరింతు; ననవుడుఁ గుతూహ
లంబున.

గీ. ధర్మపురుషుండు గ్రమ్మఱఁ దత్పదాంబు
జాతముల భూతలంబునఁ జాగి మ్రొక్కి-
ఫాలమున రెండుచేతులు గీలుకొల్పి
వినయభర మొప్ప ని ట్లని విన్నవించె.

క. నీవాహనంబు నగుచు
స్సేవాతత్పరత గలిగి చిత్తం బలరం
దేవా చరింప వేడుక
భావాంతరసరణి నొందు బాయదు నాకున్.

క. ఏతద్వర మొక్క-ంటను
నాతతసదయత్వశీల! యలవడనిమ్మం
చాతఁడు మ్రొక్కి-నఁ బ్రీతిం
జేతఃప్రమదంబు మెఱయ శివుఁ డి ట్లనియెన్.

గీ. విశ్వమయుఁడ నేను విశ్వంభరుఁడ నీవు
గలుగు నిక్క-వంబుగాఁగ మనకు
కడఁక వాహివాహకత్వంబువిధమును
నిర్మలప్రభావ ధర్మదేవ!

వ. ఇట్లు గావున నీవు సురభి మొదలుగాఁ గలుగు దివ్యగోవులకు భర్త
వగుచు వృషభరూపంబు ధరియించి మాకు వాహనంబవు గమ్ము;
నీకు నణిమాదులగు నెనిమిది సిద్ధులు మత్సామీప్యంబును సారూ
ప్యంబును నిచ్చితి; ననియె నప్పుడు—సముదీర్ణ ప్రభావపరిపూర్ణ
సుధాకరణ ముదాకరణకల్యారవళి మదాభదస్యదరీదృశ్యమానుం
డును, సదవష్టంభగుంభనపట్టఘురట్టఖరఖుర పుట ప్రకటన నరీనృత్య
మానుండును, సాంద్రమహేంద్రనీలరుగ్జాలవిశాలకచవికచగుణాల
వాలవిజృంభమాణుండును, కైలాసగండశైలాభ చండకుకుర కల
కంఠసందర్భదరీదృశ్యమానుండును, నగణ్యలావణ్య రససింధుబం

ధుర తరంగాడంబరాలంబగణకంబళజరీహ్యామాణుండును, నన కల్పకల్పావసానపవమాన కక్ష్యాలక్ష్యవిలాసి విశ్వాసనపరిహ్యామ్య మాణుండును, నై ధారాధరసముత్కరంబునుంబోలె పుష్కరావర్త కీర్తనీయంబై, రాకాశశాంకమండలంబునుబోలె సులభలక్షణీ ప్రేక్ష ణీయంబై, తుహినమహీధరంబునుంబోలె శివాధిరోహణోచిత విధారమణీయంబై, రసాతలంబునుంబోలె నక్షుద్రచక్షుశ్రవఃకమ నీయంబై, తారాకాలంబునుంబోలె సుగ్రీవానందనీయంబై, యామ్నాయసముదయంబునుంబోలెనవక్రమవదక్రమనిరూపంబై, సత్త్వబంధనిబంధనంబునుంబోలె జనితమహాధ్వవిభూషణీయంబై, పారావారంబునుంబోలె ననంతసత్త్వసేవనీయంబై, విచిత్రాలం కారంబునుంబోలె చిన్మయాకారంబునుం గలిగి యనేక సహస్ర యోజనంబుల పొడవునం దనరెడు వృషభవల్లభుండయ్యె. నయ్యెడ ననూనప్రణయంబున.

ఉ. రాజితభూధరేంద్రశిఖరం బధిరోహణ మాచరించు వి
భ్రాజితశారదాభ్ర మనుభంగిఁ బటీరతుషారమల్లికా
రాజవిచిత్రవర్ణరుచిరంబగు నవ్వృషభంబు నెక్కి య
వ్యాజవిభూతిమై శివుఁ డుదంచితనిర్మలమూర్తిశాలియై.

క. జలజాక్ష జలజగర్భా
దులు తత్సమయంబునం గుతూహలభావం
బుల వచ్చి యవ్విభుని యం
ఘ్రుల కెరఁగిరి నిజకిరీటదోచులు నిండన్.

వ. ఇట్లు ప్రణామంబు లాచరించి నిలిచి.

క శ్రీధామం బగుచుఁ దనరు
నీధర్మము వాహనముగ నిజసరణి సుఖా

త్యేధుండగు నినుఁ గాంచుట
నోధూర్జటి మేము పుణ్యయుక్తుల మెందున్.

చ. రవి శశిమార్గరోధమునఁ బ్రాణుని హీనుని గూర్చి కుండలిం
బ్రవిమలభక్తి మేల్కొనినభావము మధ్యమహాంధమార్గతం
దవులు వడంగ నేకతమ తద్దయు నిర్మలబుద్ధి మౌనిపుం
గవు లనయంబు హంస మని కాంతురు ని న్వృషభేంద్రవాహనా!

వ. అనుచు బహుభంగులఁ బ్రస్తుతింప నమ్మహేశ్వరుండు వారలం బ్రసాదమధురావలోకనంబున నాదరించుచు నపూర్వతావిరాజమానంబగు వృషరాజయానంబునం దనచిత్తంబు ప్రమోదాయత్తంబుగా నక్కడఁ గదలి నిజాధివాసంబగు కైలాసంబునకు విజయంచేసి యథోచితవర్తనంబుల విహరించుచుండె.

గీ. వృషభవాహనాహ్వాయమున వెలయునట్టి
యీసదాశివులీల సమిద్ధసరణి
వినినఁ జదివిన వ్రాసిన జనుల కొదవు
నలఘుతరధర్మలాభంబు లహరహంబు.

ఏ ద వ లీ ల.

గీ. వినుఁడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీఁద
నభవుఁ డవధరించి నట్టిలీల
యది దనర్చుచుండు నవనిభృంగి ప్రసా
దాహ్వయమునఁ గలిగి యంద మగుచు.

చ. వెలయు నధీతసాంగబహువిశ్రుతవేదుఁడు నిత్యసత్యసం
కలితమనోజ్ఞభావణనికామవినోదుఁడు పాపసక్రమ
స్ఖలిత మహాతపశ్చరణసంస్కృతవేదుఁడు శంకరార్చనా
త్యలఘుగుణప్రమోదుఁడు శిలాదుఁడు నాముని యొక్క డుర్వరన్.

క. భృంగి యనుపేర నిర్మల
భంగివ్రతుఁ డతని కొప్పఁ బ్రభవించె సుతుం
డంగీకృత శివసేవా
మంగళసంగాంతరంగమహితుం డగుచున్.

క. నంది యనంగా మఱియు న
నిందితుఁ డాత్మజుఁడు సతతనిర్మలబోధా
స్పందిత శివభక్తిరస
స్యంది హృదయపంకజుండు సంభవ మొందెన్.

వ. ఆతనూజు లిర్వురయందు

సీ. హరుని కర్పణముసేయనిపదార్థావలిం
దలఁపునకైన నంటని ప్రతిజ్ఞ
హరుఁ దక్క నవుల నవ్వరిని వేలుపులఁగా
మఱపునకైన నమ్మని ప్రతిజ్ఞ
హరపదాంబుజయుగ్మ మనయంబు తలఁచుట
నగవులకైన మానని ప్రతిజ్ఞ
హరు నగరంబున కాదట నేఁగుట
కలలోన నైన దొక్కని ప్రతిజ్ఞ

గీ మసలె నిట్లు వీరమాహేశ్వరాచార
సారమార్గసంప్రచారకలన
పూర్ణపుణ్యగణ్యబోధక్రమాగాధ
సదమలప్రభావసంగి భృంగి.

ఉ ఆడుఁ బినాకిసన్నిధి నవాభినయంబులు మీఱ నిచ్చలుం
బాడు మహేశులీలలుఁ బ్రబంధనిధానములం ఘటించుచుం
జూడఁడు శంభుతత్త్వగతి చొప్పడఁ జెప్పని శాస్త్రపద్ధతుల్
గూడఁడు రుద్రసేవలకుఁ గొల్వనిపందల నాతఁ డెన్నఁడున్.

సీ. ఒకవేళ చతురవేదోక్తమార్గంబున
శివసూక్తపఠనంబు చేయుచుండు
నొకవేళ నలఘుశాస్త్రోక్తమార్గంబున
శివపదస్మరణంబు సేయుచుండు
నొకవేళ నుపపురాణోక్తమార్గంబున
శివమంత్రజపములు సేయుచుండు
నొకవేళ వితతకల్పోక్తమార్గంబున
శివలింగపూజలు సేయుచుండు

గీ. కణఁక నొకవేళ నితిహాసకథితసరణి
శివమహాకథాకథనంబులు సేయుచుండు
గరిమ నొకవేళ వృథయును గాఁగనీక
విహితనిష్ఠాగరిష్ఠతామహితుఁ డతఁడు.

వ. ఇట్లు త్రిలోకసారంబగు శైవసదాచారంబు గలిగి దారుణతపంబు సలుపుచుండ ననేక దివ్యవర్షవ్రాతంబు లయ్యె; నంత నొకసమయంబున.

సీ. ఏవేల్పుకింకరులెల్ల వేలుపులును
నేవేల్పునకుఁ బ్రతి యెన్నఁబోల
దేవేల్పు భజియింతు రెల్లయోగీంద్రులు
నేవేల్పునకు ధర్మ మెక్కిరింత
యేవేల్పు సంస్తుతు లెల్లవేదంబులు
నేవేల్పునకుఁ బర మెఱుఁగఁ గూడ
దేవేల్పు తర్కించు నెల్లవేదంబులు
నేవేల్పునకు ముక్తి యౌవాని క్రీడ

గీ. యరయ నేవేల్పుమూర్తు లీయఖిలజగము
నిపుడు దాఁగాచుచున్నది యిద్ధమహిమ
దనర నావేల్పులీల ప్రత్యక్షమయ్యె
నభవుఁ డాతనిభక్తికి నాత్మ మెచ్చి.

గీ. ఇట్లు ప్రత్యక్షమగుటయు నీశ్వరునకు
వినయసంశ్రితమతి భృంగి వినుతిచేసె
తత్పదాంబురుహాంబులదండఁ దనదు
మస్తకము నూత్నభృంగాయమానముగను.

వ ఇట్లు ప్రణమిల్లి యంజలి రచియించి.

క. సత్యజ్ఞానానందమ
యాత్యలఘుశరీర యక్షరాద్వయతీలా
ప్రత్యయ నానాక్రమ శుభ
భూత్యమలవిహార దివ్యపుణ్యప్రభావా !

తరల. జయ పినాకమహాధనుర్ధర జన్మసంవృతిధూర్ధరా
జయ లలాటతటస్థలోచన సర్వధర్మవివేచనా
జయ శిఖాశ్రయశస్త్రభూషణ సత్కృపాగుణభూషణా !
జయ వృషాంక శివా యనశ్వర శర్వ శంకర యీశ్వరా !

క. అవ్యయ యతర్క్య యవిరళ
దివ్యయమేయప్రభావ దేవ నితాంతా
ప్రవ్యక్తాత్మవిధాయక
నవ్యామ్నాయాంతవిహరణప్రవర హరా !

వ అని మఱియు వివిధప్రకారంబులం బ్రస్తుతించిన భృంగిరిటిమనం
బునం గలుగు నిజాంఘ్రిభక్తివిభవంబునకుఁ బరిణమించి వరంబు
వేడుమని యామహేశ్వరుం డవధరించినఁ బునఃప్రణతుండును,
కృతాంజలినిటలస్థలుండును నగుచు నతండు.

గీ. దేవదేవ! యిట్లు దేవర నాకుఁ బ్ర
త్యక్షమగుటనేఁ గృతార్థతముఁడ
నైనవాఁడ మున్నునైనను నింక నీ
వవధరింపు మొక్క యభిమతంబు.

క. చనునపుడు నిలుచునపుడును
గనునపుడును నిదుర మేనఁ గదిరినయపుడున్
మునుగాఁగ నెల్లయపుడును
నినుఁ దలఁపఁగనిమ్ము నాకు నిపుణత నీశా!

క. జననియు జనకుఁడు చుట్టం
బును విద్యయు సఖుఁడు నర్థమును మఱి సర్వం
బును నీవు నాకు నెప్పుడు
నినుఁ దక్కఁగఁ బరుని నెఱుఁగనేర మహేశా!

వ. అని విన్నవించుటయును శంకరుండు ప్రసన్నరసతరంగితం బగువీక్షితంబు లతనిమీఁద నిగుడించుచు నీకు నీయభిమతంబు నిసర్గసిద్ధంబుగావునఁ బునరుక్తంబుగా వాక్రువ్వంబనిలేదు. మావలన నీ వసాధారణభక్తుండవు, ననురక్తుండవు నగుటఁ గామరూపకామగమనంబులు గలిగి మత్సకాశంబున నిలిచి నిర్మలోపదేశంబులు నడుపుచు నాకు నెన్నండు ప్రసాదపాత్రంబుఁ బరమపవిత్రంబును గమ్ము, చనుదెమ్ము రజతాచలంబున కనుచు నతనిఁ దోడుకొని నిజస్థానంబునకు విజయంచేసె; నది మొదలుగా నమ్మహానుభావుండు.

క. ఏకశివభక్తిసేవా
ప్రాకట తాత్పర్యధుర్యభావమున నిజ
శ్లోకము నితాంతచరితా
శాకంబుగ మెలఁగుచుండె సంచితభక్తిన్.

క. భృంగిప్రసాద మనఘు
భంగీకరణముగ వెలయు భవలీల జనుల్
సంగతి వినినను జదివిన
నం గలుగు నభీష్టవస్తు నూతనసిద్ధుల్.

ఎ ని మి ద వ లీ ల.

గీ. వినుఁడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీఁద
నభవుఁ డవధరించినట్టిలీల
నళువు మిగుల నదియు నందివాహనదాహ్వ
యంబు గలిగి బుధులు నభినుతింప.

వ. శిలాదసుతుండగు నంది మున్నందిన తపోవ్రతశీలంబు భావంబునఁ దళుకొత్త శ్రీపర్వతపార్శ్వభాగంబున కరిగి యక్కడ నొక్కెడ నిలిచి యకంపానుకంపాసంపన్మనోహరుండును, గోమలప్రభావహిమపిరాజమానరాజకళాశేఖరుండును, దాక్షాయణీకటాక్షమధురవీక్షణమధుకరారవిందాయమానముఖసుందరుండును నగునీశ్వరుం దలంచుచుగరిష్ఠనిష్ఠాభరణంబుగా నియమాచరణంబునకుం దొడంగి యంగీకృతజలకణాశనంబున దివ్యసహస్రవర్షంబు గడిపి, మఱియు వాయుభోజనంబునను నిరాహారప్రసాదంబుననుంగా నంతియకాలంబు జరిపి వెండియుం జరమఘోరప్రకారంబునఁ బంచాగ్నిమధ్యంబునను, నివాసరహితప్రదేశంబునను నాకంఠప్రమాణజలాంతరంబునను నుండుచు నవ్వాటియు నన్నియెడ్లుపుచ్చి, కుదియని తాత్పర్యధుర్యత విలసిల్లు సమయంబున.

సీ. నిండి తొలంకని నిజతేజ మావాల
సలిలంబుగాఁ జాల నెలమి మిగిలి
కడు నిడువులును సొగలు నగు బాహువుల్
శాఖలుగా వింతచదురు మిగిలి

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీ శ్రీ మహారాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు పిఠాపురం మహారాజావారు, పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.

శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరువారు-ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

అధ్యక్షులు.

సాహిత్యవిశారద, కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

కార్యదర్శులు

కాంచి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం, ఏ., బి. ఎల్.

విఁజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు, ఎం. ఏ., (సహాయకోశాధ్యక్షులు)

కార్యనిర్వాహక సభాసభ్యులు.

శ్రీ దివాన్ బహద్దర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తినాయుఁడుగారు.
(కోశాధ్యక్షులు)

,, పిల్లారిశెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయుఁడుగారు.

,, కోరా శివనాథశాస్త్రిగారు.

,, కొమ్మిరెడ్డి కేశవరామమూర్తినాయుఁడుగారు, బి. ఏ.

,, వొంపటి రామబ్రహ్మముగారు.

,, నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు, ఎం. ఏ.

,, ఏలేశ్వరపు వెంకటరమణసుబ్బారావుగారు, బి. ఏ., బి. ఎస్.

,, ప్రతివాది భయంకరం పార్థసారధిగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి.

,, కందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. ఏ.

,, కేశవరపు రామరాజుగారు.

,, వేదుల శ్రీరామచంద్రమూర్తిగారు ఎమ్. ఏ. (ఆనర్సు)

,, వొపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు

చతుర్థసంపుటము.

శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారి ధనసహాయముచే రచియింపఁబడుచున్న పెద్దనిఘంటువులోని రాయల్ సైజు 1000 పుటలుగల ప్రథమసంపుటమును, 955 పుటలుగల రెండవసంపుటమును, 980 పుటలుగల మూఁడవసంపుటమును, 950 పుటలుగల చతుర్థసంపుటమును, ముద్రితములై విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నవి. ఇందు ప్రథమసంపుటమున అకారము మొదలు, ఔకారము వఱకునుగల యచ్చులాదియందుఁగల సంస్కృతాంధ్రశబ్దములన్నియుఁ గలవు. రెండవసంపుటమున 'క' మొదలు 'ఙ' వఱకుఁగల శబ్దములును, తృతీయసంపుటమున 'చ' మొదలు 'తృ' వఱకుఁగల శబ్దములును, చతుర్థసంపుటమున 'తె' మొదలు 'న్ర' వఱకుఁగల శబ్దములును గలవు. ఇదివఱకున్న నిఘంటువు లన్నిటికంటె నిది సర్వవిధముల నుత్తమమయినది. ఈపుస్తకమును రచియించుటకు ముద్రించుటకు విశేషద్రవ్యముపట్టినను ధనవంతులకేగాక జనసామాన్యమునకుఁ గూడ లభ్యముగా నుండవలయు ననుతలంపుతో నీ క్రింది వెలలు నిర్ణయింపఁబడినవి. ప్రథమసంపుటము సాదాప్రతి వెల రు 5 లు, మేలుప్రతి (Art Paper) రు 7 లు, ద్వితీయసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లు, తృతీయసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలుప్రతి రు 5 లు, చతుర్థసంపుటము సాదాప్రతి రు 4 లు, మేలు ప్రతి రు 5 లును.

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing Works Cocanada, and Published by K. Raghavacharyulu, Secretary, Telugu Academy, Cocanada.